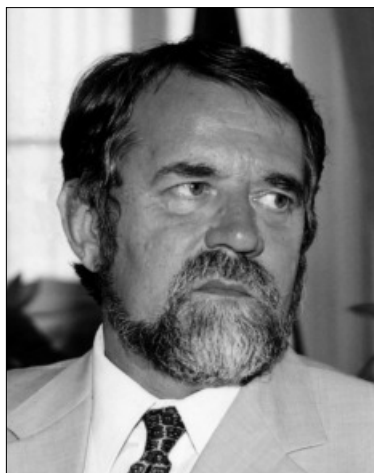

Tapasztalatok – új kihívások

Interjú Dr. Kaltenbach Jenővel

Az Országgyűlés megtárgyalta és elfogadta a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának, Dr. Kaltenbach Jenőnek a 2006. évi jelentését. Nevezhetjük ezt az eseményt az ombudsman utolsó hivatalos megjelenésének az Országgyűlésben, melytől megbízatását tizenkét évvel ezelőtt kapta és két cikluson átívelően munkáját – a legutóbbi beszámoló parlamenti vitájához hozzászóló képviselők értékelése szerint is – példamutatóan látta el. Az egyetlen volt az ombudsmanok között, akinek megbízatását az első ciklus lejárta után meghosszabbították. Harmadszor azonban ez a törvény értelmében nem tehető meg. Az utolsó beszámoló elfogadásával a Parlament elkészítette a kisebbségi ombudsmantól és ő is elbúcsúzott az őt megválasztó intézménytől. Folyóiratunkban több mint tíz éve saját rovatot biztosítottunk számára, mert úgy ítéltük meg, hogy igen tanulságosak azok az esetek, amelyekkel a hazai kisebbségek az országgyűlési biztoshoz, illetve hivatalához fordulnak. Június 30-án dolgozik utoljára hivatalában, ahol most megkerestük.

– Igen barátságos gesztusnak tekintem a **Barátság** megkeresését, és szívesen válaszolok a kérdésekre. A sajtóval egyébként valóban szoros kapcsolatban állok és nagyon sokféleképpen: sajtótájékoztatóinkon rendszeresen beszámoltunk tapasztalataink, kutatásaink eredményeiről, éves jelentéseinkről, sokszor kerestek meg esetenként, egy-egy ügy kapcsán, mely így nagyobb sajtónyilvánosságot is kapott, és voltak állandó „partnereim” is munkámban. A média az ombudsman munkájának és életének fontos része, tükre, hírvivője.

– Tizenkét év munkája után hogyan tekint vissza életének erre a szakaszára? Ön volt az első ombudsmanok egyike Magyarországon.

– Tizenkét év hosszú idő és a végére egy kicsit el is fáradtam, de különösen a kezdetekkor ez egy nagyon vonzó, kihívásszerű feladat volt, hiszen az ombudsmani intézmény Magyarországon ekkor indult el. Kétszeresen is új volt, amennyiben kisebbségi ombudsman egyáltalán nem létezett, nemzetközi viszonylatban sem. Nagy örömmel és lelkesedéssel tettem eleget a felkérésnek, hiszen aligha érhet nagyobb szerencse egy jogászt karrierje során, mint-hogy alkalma nyílik egy teljesen új jogintézmény kialakítására, bevezetésére, formálására. Életem egyik nagy szerencséjének tartom, hogy ebben részt vehettem, nagy örömmel végeztem ezt a munkát hosszú időn keresztül!

Keveset tudtunk akkor Magyarországon az ombudsman intézményéről, még szakmai körök-

ben is, *Majtényi* Lászlónak volt egy disszertációja róla, a külföldi irodalmat tanulmányoztuk, az intézmény maga skandináv eredetű és a lengyel nagykövet hívott meg Lengyelországba, ahol a kelet-közép-európai országok között elsőként választottak ombudsmant. El is mentünk Varsóba, sokat tanultunk tőlük, náluk már a második ciklusban folyt a munka. Egyébként pedig azt gondolom, igaz az a mondás, hogy menet közben tanulja aztán meg az ember igazából, hogy mit is kell tennie, tehát a gyakorlatban.

– Magyarországon tizenhárom nemzeti és etnikai kisebbség él. Hogyan jelent meg ez a munkájában. Milyen panaszok, problémák kerültek az ombudsman elé?

– Két markáns csoportja volt a panaszoknak: az első a romáktól érkező panaszok. Nagyban hasonlítottak egymásra, az élet különböző területein mindenféle hátrányokat szenvedtek el a foglalkoztatásban, az oktatásban, a rendőrségi munkában, a polgármesteri hivatalokban és így tovább és ők tették ki eleinte a panaszosok felét, majd sokszor két-harmadát is. Az őket ért diszkriminációval sokat foglalkoztunk és foglalkozunk a mai napig is. Az ügyek másik, kisebbik részét a többi kisebbségnél felmerült problémák alkották. A hazai németység, mint második legnagyobb létszámú kisebbség, legjobban szervezett is egyben, a valóságos igényeinek kielégítése során keletkezett panaszokkal fordult hozzám, de ezek jellegükben különböztek a cigányokkal kapcsolatos panaszoktól. A nyelvhasznál, az iskolák,

nemzetiségi oktatás során jelentkező anomáliák, a kisebbségi önkormányzatok működési feltételeinek biztosítása és egyéb, valós panaszokkal jelentkeztek, ugyanígy a többi kisebbség is. A névhasználatot, az anyakönyvezést említeném még ilyen konkrét panaszoknak. A diszkrimináció a többi kisebbség esetében alig volt jellemző és ritkán fordult elő.

– Készül-e valamiféle összegzésre, akár sajátmagának, akár számunka, kisebbségek számára vagy éppen az utódjainak?

– A mi munkánk minden évben az Országgyűlés elé kerül jelentés formájában. Hogy ennél több vagy személyesebb hangú vagy részletesebb összegzésre készülök-e és lehet-e, kell-e ezt a tizenkét évet személyhez kötni, ez ambíció kérdése. Őszintén mondom, jelenleg nincs ilyen készítem. De el tudom képzelni, hogy később, amikor már talán egyfajta távolságból tudom szemlélni az elmúlt évtizedben történt eseményeket, mint afféle irogató ember, biztosan visszanyúlok azokhoz a történésekhez, melyeket az emlékezetemben őrzök és feldolgozom azokat. Például szívesen írnék egy összegzést arról, hogyan változott a kisebbségi jogrend, az ombudsman intézménye mennyiben járult a joganyag, vagy a szemlélet formálásához. De ebben a pillanatban nem foglalkozom ezzel.

– Nagyon sok kutatás zajlott az ombudsman kezdeményezésére az oktatásban, a médiában például, de sok más területen is. Miért gondolta úgy, hogy ezekre szükség van?

– Bennünket gyakran ért az a vád, hogy „aktivisták” vagyunk. Én ezt vállalom. Ugyanis „passzivisták” ombudsman nem létezik. Elébe kell menni az eseményeknek, a problémáknak. Ha azt érzékeltük, hogy egy területről több jelzés is érkezik, vagy úgy láttuk, hogy várhatóan problémák fognak jelentkezni, igen, akkor és relatíve gyakran kezdeményeztünk vizsgálatokat. Ezek mindig egy területet fogtak át. Meggyőződésem, hogy ez igenis feladata volt és marad az ombudsmannak, ha a társadalmi mozgásokban benne él.

Egyúttal ezt tisztázni is szeretném: látszólag ez egy szakterület, egy szegmense a mi társadalmunknak, a kisebbségekre gondolok, de valójában ez egy nagyon sokágú, nem egysíkú, hanem heterogén terület, mely érinti a lakásügyet, a pénzintézeteket, rendőrséget, az oktatást, a médiát, tehát szinte az egész életünket. Gyakorlatilag az egész jogrendet átfogó munkáról van szó, egy bizonyos szemszögből természetesen, ez volt a sajátos a mi munkánkban. Egy kicsit baj is, hogy kívülről ezt nem veszik tudomásul, hanem ami nemzetiségi, azt marginális jelenségnek tekintik. Sajnos egyes kisebbségi vezetők is hajlamosak gettószerűen gondolkodni, pedig csak az aktív részvétellel válik egy kisebbség a nagyobb szervezet, a társadalom részévé.

– Nagyon érdekes, vagy inkább meglepő, hogy ha nemzetiségekről beszélünk, akkor az a téma, kérdés, kérés azonnal valamiféle, e célra elkülönített „dobozba” kerül, mintha mi, nemzetiségi, nem is ebben az országban élénk, dolgoznánk és adoznánk.

– Van egy jó példa erre, ez pedig a magyar költségvetés. Allandóan arról van szó, hogy a költségvetésben mennyi pénz fordítódik a nemzetiségekre. Ez viták, egyezkedések tárgya is természetesen, és nagyon különböző eredményekkel. Az fel sem merül, legalábbis erről még nem hallottam, hogy ők, mármint a nemzetiségi, a hazai kisebbségek mennyit adnak a nemzetgazdaságnak és így azután az, amit ők kapnak, az nem valamiféle alamizna vagy adomány... Egyszer talán erről is beszélünk majd értelmesen és nyíltan.

– Voltak sikerek és kudarcok a munkájában, hogyan éli meg most ezeket?

– Nem tagadom – és ez talán az utóbbi időben adott nyilatkozataimból is kitűnik – hogy az általam készített mérleg nem kifejezetten pozitív. De vannak sikerek is természetesen, csak ezeket nagyon nehéz mérni. Ha azt kérdelem például, hogy a mi tevékenységünk által mennyit változott a magyar társadalom ismerete, a társadalom megítélése a velünk élő kisebbségeket illetően? Remélem, hogy sokat, de ez mérhetetlen. Több mindent nevezhetnék és élhetnék meg sikerként, most mégis van egy kis „be-nem-végzettség-érzés” bennem. Egyik nagy fájdalmam a 2005. évi Kisebbségi Törvény módosítása, mely egyáltalán nem úgy sikerült, ahogyan azt a munkánk alapján gondoltam. Nem akarok megbántani senkit, de mégis azt kell mondanom, hogy egyes emberek szűklátókörűségén, értetlenségén, nem jóindulatú hozzáállásán bukott el a módosítás. Sokan dolgoztak rajta és végül messze nem felelt meg a várakozásnak az, ami lett belőle. Pedig idő volt elég, a változás érett már hosszú évek óta, nem az időtényezőn múlt... Nem akarok érzékenységeket és érdekeket sérteni, ezért nem kívánok mélyebben belemenni ebbe a kérdésbe, mert nem használna az ügynek. Időre van szükségem még ahhoz, hogy ezzel egyszer a nyilvánosság elé lépjek.

– Kérdezhetem, a Pester Lloydban megjelent cikkéről? Jönnek az e-mailek, a kérdések, olvastad mit mondott a Kaltenbach, mi a véleményed?

– A fenti interjúban azt mondtam, hogy a magyarországi németiség helyzetét és jövőjét kritikusnak tartom, arra alapozva, hogy milyen eredményei vannak bizonyos szociológiai felméréseknek. Ha arra a kérdésre, hogy a német nemzetiségi oktatásban részt vevő gyerekek otthon milyen nyelven beszélnek a szüleikkel, 97%-uk azt feleli, hogy magyarul, akkor ezen igencsak el kell gondolkodni, és reálisan nem juthatnak más következtetésre, minthogy a hazai né-

metségnek az önálló identitása kérdéses, törekeny és bizonytalan. Legutóbb Pécsen, május 5-6-án, vettem részt meghívottként az országos német önkormányzat tanácskozásán, amely magyarul folyt. Nem kívülálló, finnyáskodó kritikusként jegyzem meg ezt, hiszen én magam is magyarul beszéltem. De miért? *Tőkés László* egy cikkében igen markánsan fogalmazott meg egyszer a nyelvhasználatnál kapcsolatban egy gondolatot: ha egy népcsoport nyelvtudása a kertkapuig terjed, fennmaradása igencsak kérdéses. Ha csak konyhanyelven tud anyanyelvén diskurálni, akkor az jelez valamit és nem jót. A határon túl elő magyaroknál elő nem fordulna, hogy románul vagy szlovákul tárgyalnának meg egy témát, akkor sem, ha jogi témáról van szó. Amit én megfogalmaztam, az látélet egy betegségről, igaz, nem neveztem meg az okokat a diagnózisban, de ezek a tények! Kritikus a helyzet.

– *Mit lehet vagy kell Ön szerint tenni? A népszámlálás adatai sem biztatóak?*

– Szerintem nem sokat. 93 000 ember, aki azt mondja, hogy valamiféle köze van a németiséghez... Trianonig a lakosság 11 %-a német volt, az újságok németül jelentek meg, az első magyarországi színház németnyelvű volt, a városi, elsősorban német és zsidó polgárság német anyanyelvű volt, több száz évig a német kultúrát művelték, abban éltek. Ehhez képest ma a lakosság kevesebb, mint egy százaléka vallja azt, hogy egyáltalán kötődik a német kultúrához. Ez még akkor is szegénységi bizonyítvány, ha figyelembe vesszük a nyelv- és kultúravesztést bizonyos mértékig befolyásoló kedvezőtlen történelmi, politikai folyamatokat.

– *Amikor átadja helyét az utódjának, mert reméljük lesz utódja, annak ellenére, hogy eddig még erről nem hallottunk, milyen tanácsokkal látja el majd őt?*

– Az örökség itt tornyosul az irattárban és miután ez az egyik legnyitottabb intézmény ma Magyarországon, a korábbi tapasztalatok könnyűszerrel hozzáférhetőek. Biztos, hogy nem fogok hátat fordítani ennek az intézménynek, hiszen egy kicsit saját gyermekemnek is tekintem. Akár tanácsadóként, akár külső szakértőként vagy magánemberként szívesen támogatom az utódomat munkájában, amennyiben jóakarató tanácsaimra igényt tart. Annyi bizonyos, hogy az elmúlt tizenkét évben végzett munkám most már életem végéig elkísér...

– *Hogyan és hol folytatja munkáját a jövőben, hogyan alakul az élete?*

– Nem adtam fel soha a civil foglalkozásomat, ha szabad így fogalmaznom, Szegeden és Budapesten is tovább tanítok az egyetemen. Ha lenne még olyan érdekes és vonzó feladat, hangsúlyozom, feladat és nem pozíció, azt szívesen vállalnám. Nemrégiben

– másik két jogásztársammal együtt – a Strassbourgi Emberjogi Bíróság bírói tisztjére jelöltek, ami igen vonzó feladat, ám mint említettem, háromesélyes. A jelenleg az Európa Tanács Rasszizmus és Intolerancia elleni Bizottságában betöltött tisztem pedig addig érvényes, ameddig Magyarország újabb képviselőt nem jelöl.

A további életemben a hangsúlyok értelemszerűen máshová kerülnek, például előtérbe kerül a tudományos munka. A közigazgatás törvényessége témakör foglalkoztat most erősen. Szegeden a Közigazgatásjogi Tanszék vezetője vagyok és Budapesten is ezt tanítom. Szeretném átadni tanítványaimnak a hagyományos magyar jogfelfogástól különböző, ombudsmani tapasztalataimra épülő, másként értelmezett közigazgatás-felfogásomat.

– *A tizenkét év nyilván nem múlik el nyomtalanul az életében, annak ellenére, hogy mindvégig jogász volt...*

– Az én jogász pályámnak egy döntő szakasza zárult most le, mert megváltozott a szakmámhoz való viszonyom. Felteszem a kérdést: mire való a jog, mint eszköz? Olyan emberekkel és viszonyokkal találkoztam a munkám során, amelyek befolyásolták és formálták a szemléletemet, felfogásomat. Magyarországon a jog hatalmi eszközként él a tradicionális jogfelfogásban és a köztudatban, pedig a jognak van egy védelmező funkciója. A jog nem az elnyomás eszköze, hanem a gyengék, a rászorulókat védelmezője.

– *Végül megkérdezem, hogy Ön szerint melyek az előttünk álló legfontosabb feladatok, kihívások?*

– Legnagyobb kihívás a romák emancipációja, integrációja, a romáknak meg kell találni saját jövőképeket, ez a feladat még mindig előttük áll. Választ kell találniuk arra, hogy mit jelent ma Magyarországon, Európában romának lenni, melyek az értékeik, mivé szeretnének válni? Ezekre a kérdésekre sajnos még manapság is túlságosan egymásnak szembe-futó, ellentmondásos válaszok jönnek a romák köréből. A következő nagy kihívás pedig, az EU-csatlakozás következménye: megindult a bevándorlás, megjelennek a bevándorlók, feszültségek keletkeznek, nem csupán a romák lesznek látható kisebbség és ezt a kérdést kezelni kell tudni.

Van még egy harmadik feladat: fennmaradnak-e a hazai, kis létszámú, bizonytalan identitású kisebbségi közösségek, illetve mit tehetünk megmaradásuk, életképességük fenntartása érdekében.

– *A Barátság köszöni Önnek eddigi, a lappal közös és a hazai kisebbségek érdekében végzett munkáját és további sikereket kíván minden jövőbeli terve megvalósításához!*

Mayer Éva

Május 21-én Sólyom László a Sándor Palotában búcsúlátogatáson fogadta dr. Kaltenbach Jenőt.